

Gymnasial undervisning i filosofi

Af Sven Erik Nordenbo

I Eduard Fey's fortjenstfulde samleværk om filosofiundervisning i de europæiske lande omtales Danmark i forordet på en lidet smigrende måde som eksempel på et land, hvor filosofiundervisningen står svagt. Eller som det lakonisk udtrykkes – »kein Philosophie-Unterricht in Dänemark«. På denne baggrund er det ikke overraskende, at beskrivelsen af de danske forhold senere i værket er kortfattet og måske en smule fortegnet med hensyn til den rolle, filosofien som fag faktisk har spillet i det danske skolesystem.

En lovændring i det danske folketing i 1987 har imidlertid medført, at specielt den gymnasiale filosofiundervisning fremover vil befinde sig i en radikal ny og bedre situation. På denne baggrund kan det derfor nu være på sin plads at supplere beskrivelsen i Fey's bog med en mere omfattende omtale af den gymnasiale filosofiundervisnings historiske forhold og fremtidige placering i Danmark. I det følgende præsenteres en sådan beskrivelse med udgangspunkt i tidligere udsendte danske undersøgelser heraf.² Desuden gives der en kortfattet fremstilling af den aktuelle filosofiundervisning på baggrund af dens officielle retningslinier samt en første oversigt over, hvorledes det indtil nu er gået med den gymnasiale filosofiundervisning efter gymnasireformens iværksættelse 1988.

I. Filosofien som studieforberedende fag – en historisk oversigt

Herhjemme har filosofi gennem tiderne haft tilknytning til den gymnasiale undervisning på tre måder, nemlig som propædeutisk undervisning som forberedelse til universitetsstudier (»filosofikum«), som del af faget religion, og som selvstændigt gymnasiefag.

1. *Filosofi i den lærde skole*

Allerede i gymnasiets forløber – den lærde skole – skulle der, omend i særdeles begrænset omfang, undervises i filosofi.³ I 1600-tallet var realiteten, at skønt der skulle læses noget teoretisk og praktisk filosofi i den lærde skoles øverste lektie, blev anbefalingerne herom dog ikke fulgt, selv ikke i de bedste og største skoler.⁴ Men det betyder ikke, at der ikke blev undervist i emner med et filosofisk indhold. Hovedvægten i den lærde skole blev lagt på opøvelse i de klassiske sprog, latin og græsk. Som følge af det undervisningsmål, som eksisterede for denne opøvelse, nemlig *eloquentia* dvs. veltalenhed i kraft af *imitatio* dvs. efterligning, bestod en stor del af undervisningen i læsning af klassiske romerske og græske forfattere. Og blandt de læste forfattere valgtes med forkærlighed dem, der på en filosoferende måde beskæftiger sig med moralske eller moraliserende temaer. Ved denne læsning af filosofiske tekster på originalsproget stod de romerske forfattere i centrum som følge af det latinske sprogs dominerende stilling.

2. »Filosofikum«

Den egentlige undervisning i filosofi i den lærde skole blev dog meget tidligt overført

til en selvstændig studieforberedende institution, der populært gik under navnet »filosofikum«. Det var betegnelsen for en eksamen, som alle universitetsstuderende skulle bestå, før de kunne indstille sig til nogen eksamen i deres fagstudium.⁵ Med forskellige ændringer undervejs eksisterede denne eksamen i 300 år. Dens oprindelse går tilbage til den middelalderlige universitetsstruktur,⁶ hvor adgangen til de »højere« fakulteter: teologi, jura og medicin, skulle ske gennem det »lavere« artes-fakultet, det senere »filosofiske fakultet«, der i dag er delt ud på det »humanistiske fakultet« og det »naturvidenskabelige fakultet«. I den oprindelige ordning skulle en studerende først tage en særlig grad i artes-fakultetet, *baccalaureus*-graden, før studier kunne påbegyndes i et af de højere fakulteter, men i 1600-tallet skete af praktiske grunde to ændringer. For det første indførtes en *examen artium* – den gennem mange forandringer stadigt eksisterende studentereksamen – som betingelse for at påbegynde universitetsstudier, altså studier i artes-fakultetet. Den skulle sikre, at studierne kunne starte på et vist niveau. Senere i samme århundrede erkendte man, at *baccalaureus*-graden stillede for store krav som adgangseksamen til de højere fakulteter. Ved forordning af 17. marts 1675 indførtes derfor en mindre krævende *examen philosophicum* i artes-fakultetet som adgangseksamen til de højere fakulteter. Idet man slog fast, »at til det at være præst eller andet, hvortil teologisk eksamen gav adgang, var specielt teologiske kundskaber og de hertil fordrede instrumentalfag [dvs. sprogfag] ikke tilstrækkelige. Der krævedes *foruden* dem en bredere almindelse, som var grundigere end den, der kunne gives i skolen, men som dog stadig var af forberedende art«,⁷ angav man således samtidig formålet med *examen philosophicum*. Der skulle til denne eksamen eksamineres i grammatik, logik, fysik, etik, aritmetik, geometri, »*sphaericae*« [dvs. astronomi], samt i oversættelse og forklaring af en latinsk og græsk tekst. Senere kom hebraisk, geografi og metafysik til som fag og ved fundatsen i 1732 historie.⁸ Hundrede år efter ændredes ved reskript af 11. maj 1775 indholdet i og intentionen med filosofikum. Frem til dette tidspunkt indgik fag som matematik, fysik, teoretisk og praktisk filosofi i latinskolens læreplan. Nu blev de overført til filosofikum-eksamenen, der til gengæld alene koncentreredes om disse fire fag. Bag denne ændring lå et nyt syn på filosofikums formål, nemlig en forskydning i retning mod det instrumentelle. Filosofikumfagene blev nu snarere betragtet som fælles redskabs- eller forudsætningsfag for hovedstudierne. Filosofikum ændrede karakter fra at være almentdannende til at være primært studieforberedende.

Dermed var den linie blevet endelig fastlagt, som filosofikum skulle bevare gennem sin efterfølgende 200-årige videre eksistens. Ved universitetets nye fundats af 7. maj 1788 bevaredes filosofikum, og om specielt den filosofiske del af eksamen hedder det i § 10, at de studerende ved »den egentlige Philosophiske Prøve« skal »gigøre Reede for den Indsigt, de have erhvervet sig i den Theoretiske og Practiske Philosophie«. Da man ved midten af forrige århundrede ønskede at reformere det højere skolevæsen, mente man, at skolerne gennem det 19. århundredes første halvdel var blevet så meget bedre, at de i modsætning til tidligere både kunne gennemføre undervisningen i alle almentdannende fag – også de matematisk-naturvidenskabelige fag matematik og fysik – og gøres ansvarlige for *examen artium*. Dette fik indflydelse på filosofikum, der nu blev en »ren« filosofisk eksamen. Ved kgl. resolution af 16. april 1847 indførtes et ret omfattende kursus i fagene logik, psykologi, moralfilosofi og filosofiens historie. Den studerende måtte regne med at bruge hele sit første studieår til disse studier, der afsluttedes med en skriftlig og mundtlig eksa-

men i alle fire fag. Allerede ved bekendtgørelse af 7. september 1850 bortfaldt moralfilosofien som særligt fag, idet det teologiske fakultets professorer ikke fandt det passende, at filosoffer docerede moralfilosofi, og filosofikum skulle nu blot omfatte et indledende kursus i filosofi med særlig hensyntagen til filosofihistorien, samt specielle forelæsninger i logik og psykologi. Faget var dog stadig så stort, at studenten ikke i det første år alvorligt kunne påbegynde et fagstudium. Ved bekendtgørelse af 8. september 1871 ændredes dette på afgørende måde, idet de specielle kurser i logik og psykologi faldt bort. Det almindelige kursus i filosofi blev nu udtrykkeligt kaldt *propædeutisk* eller indledende kursus i filosofi. Formålet med dette skulle være at »give de studerende en almen-orienterende forberedelse til universitetsstudierne«. ⁹ Den sidste ændring af filosofikumreglerne kom med kgl. anordning nr. 74 af 11. april 1927, der – bortset fra nogle dispensationsregler – falder sammen med 1871-ordningen. Om indholdet hedder det, at den filosofiske prøves genstand skal være filosofisk propædeutik, – »saaledes som denne i et Kursus – fordelt paa det akademiske Aars 2 Semestre med 4 ugentlige Timer i hvert – er foredraget af en af de filosofiske Professorer« (§ 2). Gennem ordningens sidste godt fyre år overførtes den uden ændringer til de nye universiteter i Århus og Odense, der oprettedes henholdsvis 1928 og 1966, indtil den med bekendtgørelse nr. 240 af 28. maj 1971 om bortfald af den almindelige filosofiske prøve ved universiteterne med et slag forsvandt. Forud var gået en lang årrække med overvejelser over undervisningens indhold og rette placering. Hvad der i sidste instans var ministeriets begrundelse for at stoppe »filosofikum«-undervisningen, er ikke kommet frem offentligt, men det overordentlige undervisningspres, som universiteternes ekspansion i 1960'erne forårsagede, var formentlig en afgørende faktor i ordningens nedbrydning.

3. Filosofi i kristendoms- og religionsfaget

Filosofikums eksistens og bortfald betød dog ikke, at danske studenter ikke i løbet af deres gymnasietid på anden måde kom i berøring med filosofiske emner. Da man i Danmark med 1903-loven om højere almueskoler foretog en omfattende omlægning af hele skolesystemet, hvorved almueskolen og den lærde skole overførtes i et enhedsskolesystem som »folkeskole«, »mellemskole« og »gymnasieskole«, ¹⁰ introduceredes faget »oldtidskundskab« i såvel de nysproglige som de matematisk-naturvidenskabelige klasser som en art kompensation for bortfaldet af læsningen af de klassiske sprog. Det medførte, at der nu skulle læses klassisk græsk filosofi i oversættelse som en del af pensum i oldtidskundskab – i realiteten kom alene nogle Platon-tekster på tale. Bortset fra mindre ændringer er situationen i gymnasiets oldtidskundskabsundervisning i dag stadig den samme.

Samme år, 1971, som filosofikum afskaffedes, medførte den såkaldt »lille gymnasierreform«, ¹¹ at filosofi introduceres i et andet af gymnasiets fag, nemlig religion. Det betød i en vis forstand, at den reelle virkning af filosofikums bortfald blot blev en overflytning af den propædeutiske filosofiundervisning fra universitetet til gymnasiet. I et historisk perspektiv stod denne ændring også i forbindelse med enhedsskolens indførelse i 1903, hvor faget »kristendomskundskab«, senere betegnet »religion«, også indførtes.

Indtil 1961 undervistes der i religion i gymnasiet ud fra 1906-bekendtgørelsen, ifølge hvilken det ikke er fagets formål at forkynde det kristne evangelium, men alene »at oplyse og belære Eleverne«. ¹² Frem til 2. Verdenskrig gav faget udelukkende kundskab om kri-

stendommen, idet der i overensstemmelse med den gældende anordning undervistes i tre dicipliner: bibelkundskab, kirkehistorie og kristelig etik,¹³ men derefter udvidedes undervisningen til også at omfatte religionskundskab. I 1961-bekendtgørelsen omtales undervisningens områder som bibelkundskab, kirkehistorie, tros lære, etik og religionshistorie,¹⁴ og dermed vandt det nye undervisningsområde – de såkaldt store, fremmede religioner – formel anerkendelse. Samtidig ændredes fagets karakter fra at være et rent kristendoms-kundskabsfag til at blive et bredere funderet religionsfag med hovedvægten på kristendommen.

Efter 2. Verdenskrig blev man i stigende grad bevidst om eksistensen af de mange fremmede kulturer med en forståelse af tilværelsen, der var forskellig fra den vesteuropæiske. Erkendelsen af, at tilværelsen kunne forstås ikke-religiøst, bidrog til, at en almindeligt tiltagende pluralisme nu erstattede kristendommens dominans i det danske samfund som helhed. Dette medførte, at der opstod relevansproblemer for religionsfagets indhold. I ungdomsuddannelserne registreredes dette først formelt i den første bekendtgørelse for højere forberedelsesexamen (hf), der som en nyskabt skoleform af gymnasielignende karakter ikke i samme grad som gymnasiet var snøret inde af traditionens bånd. Ifølge denne bekendtgørelse skulle der gives undervisning i »areligiøse og antireligiøse livsholdninger«.¹⁵ Med den nye bekendtgørelse for religion i hf fra 1974 ændredes denne formulering til »ikke-religiøs tilværelsestolkning«.¹⁶

Under inspiration fra udviklingen af religionsfaget i hf-uddannelsen udfoldede der sig lignende bestræbelser inden for gymnasiets verden på også at ændre gymnasiets religionsundervisning. I 1967 nedsatte daværende undervisningsminister K.B. Andersen en kristendoms-kundskabskommission med den opgave at undersøge omfanget og indholdet af undervisningen i fagene kristendoms-kundskab og religion inden for de forskellige skoleformer og læreruddannelser. Skønt kommissionen afleverede en betænkning i 1970, blev den overhalet af de da i folketinget pågående uddannelsespolitiske forhandlinger om gymnasiet, der i 1971 resulterede i dén samling politiske kompromisser, der som ovenfor nævnt sædvanligvis betegnes den »lille gymnasierreform«, og hvor de nye signaler afspejlede sig i, at religionsfaget i gymnasiet skulle have et pensum, der for ca. 1/3's vedkommende skulle udgøres af »filosofiske, ideologiske og religiøse tekster«.¹⁷ På denne baggrund udviklede religionsfaget sig gennem 1970'erne til et religions- og *livsanskuelses*fag, og filosofien var samtidig eksplicit bragt ind i gymnasiet og hf. I 1984 kunne formanden for gymnasiets Religionslærerforening Michael Böss da også udtale som en selvfølge, at den »fagligt-pædagogiske holdning bagved denne udvikling var, og er den dag i dag, at hvad enten det drejer sig om kristendommen, de fremmede religioner eller de nyere filosofiske systemer (»ismerne«), så stiller de fundamentalt set de samme spørgsmål til den menneskelige tilværelse, omend de giver forskellige svar«.¹⁸ Der udviklede sig i gymnasiet og hf på denne baggrund en pædagogisk praksis i religionsfaget, hvorefter elevernes egne tolkninger af deres livsmål og meninger blev inddraget, efter at man i fællesskab, i klassen eller i grupper, havde gennemarbejdet tekster af religiøs, historisk eller filosofisk art.

Skønt dette eksistentielle udgangspunkt for pædagogikken i samme periode blev anfægtet af en gruppe religionslærere, der i overensstemmelse med udviklingstendenser på universitetet ønskede helt at ændre fagets fagprofil i retning af det såkaldt historisk-videnska-

belige, dvs. det historisk-materialistiske synspunkt, og dermed helt gøre faget til et rent idéhistorisk fag, så er situationen i dag dog, at faget har bevaret sin karakter af religions- og livsankuelsesfag. Samtidig hævder man, at faget må vedkende sig, »at efterkrigstidens videnskabelige, teknologiske og sociale udvikling har øget behovet for, at gymnasieelever lærer at sætte nutidens problemer ind i såvel en livsankuelsesmæssig og åndshistorisk som en etisk og filosofisk sammenhæng«. ¹⁹ Det er disse synspunkter, der kom til at præge fagets bekendtgørelse fra 1984, hvor det kræves, at fagets undervisning skal give eleverne forudsætninger for »at forstå menneskers tro, værdiforestillinger, holdninger og adfærd i givne historiske sammenhænge«, og at »drøfte emner og problemer af religiøs, livsankuelsesmæssig, filosofisk og etisk karakter«. ²⁰ I den seneste bekendtgørelse hedder det tilsvarende, at eleverne skal udvikle »en nuanceret og reflekteret forståelse af religioners og livsforståelsers betydning i menneskelig kultur og historie«, og at »etiske og filosofiske opfattelser i nutiden herunder ikke-religiøse helhedsopfattelser af tilværelsen« skal udgøre 15-20% af undervisningsindholdet. ²¹ Med disse to bekendtgørelser understreges det, at det oprindelige, mere begrænsede, kristendomskundskabsfag nu klart har karakter af at være et religions- og livsankuelsesfag.

II. Filosofi (gen)indføres som selvstændigt fag i gymnasiet

1. Baggrund

Efter adskillige års socialdemokratiske mindretalsregeringer, dannedes i 1982 en koalitionsregering af fire borgerlige partier. Meget hurtigt iværksatte den nye regering kommissionsarbejder, der sigtede mod en »justering« af det danske gymnasium. I 1984 nedsatte undervisningsministeren to arbejdsgrupper, der skulle beskæftige sig med henholdsvis gymnasiets fremtidige struktur og fremtidige indhold. De to grupper afsluttede deres arbejde med udsendelse af tre rapporter. ²² Desuden nedsattes en arbejdsgruppe, der skulle diskutere indholdet og vægtningen af specielt de *humanistiske* fag i gymnasiet. Denne gruppes arbejde forelå året efter. ²³ I denne sidste arbejdsgruppes kommissorium omtales bl.a. overvejelserne »om at indføre et nyt slags »filosofikum«, evt. på gymnasieniveau«. ²⁴ Kommissoriets idé om et nyt filosofikum, evt. på gymnasieniveau, imødekom arbejdsgruppen ved i sin rapport at foreslå indførelsen af et nyt gymnasiefag med det noget uhandterlige navn »religion-filosofi«. Set i relation til den udviklingslinje for faget religions indhold, som omtales ovenfor, kan man sige, at man med dette forslag blot bragte dette fags navn i overensstemmelse med den ændring af dets indhold, som reelt havde fundet sted i de forudgående år. Samtidig gav man filosofien en selvstændig – omend sideordnet – placering i gymnasiets læreplan.

Efter den sidste rapporters fremkomst rejstes fra forskellig side krav om, at man i forbindelse med den forestående ændring af det danske gymnasium i stedet gjorde filosofi til et helt selvstændigt fag. Man fremførte bl.a., at når man ud over religion undertiden også i andre af gymnasiets fag, fx i fagene dansk, historie og matematik, berørte filosofiske emner, skete det ikke først og fremmest af hensyn til filosofien, men af hensyn til de filosofiske teksters eller temaers anvendelighed ud fra andre synspunkter, som sproglige, litterære, eller kultur- og videnskabshistoriske. Kun som selvstændigt fag ville filosofi kunne bevare sit særpræg som faglig disciplin.

I januar 1987 etableredes i det danske folketing et politisk forlig om ændring af det eksisterende gymnasiums struktur og indhold.²⁵ Hermed skabtes et flertal for, at genindføre filosofi – efter over 200 års fravær – som *selvstændigt valgfag* i gymnasiet fra 1. august 1988.

2. Bekendtgørelse og vejledning

Indtil sommeren 1988 var det 3-årige danske gymnasium opdelt i otte grene, der rummede kombinationer fra musik, klassiske og moderne sprog, over samfundsfag til fysik og matematik. Efter den nye reforms indførelse eksisterer der kun to linier, en sproglig og en matematisk. De to suppleres imidlertid med en struktur, hvor eleverne i 2. og 3. g skal vælge »valgfag« på to niveauer, enten højt eller mellemniveau. Der skal vælges ét valgfag i 2. g og tre valgfag i 3. g. Et fag på mellemniveau er på 4 ugentlige »timer« i et år og kan vælges i enten 2. eller 3. g. I det nye gymnasium er filosofi blevet et valgfag på mellemniveau.

Formålet med undervisningen i filosofi er iflg. bekendtgørelsen²⁶

- at eleverne tilegner sig viden om filosofiske problemstillinger og teorier vedrørende fundamentale opfattelser af menneske, samfund og natur og vedrørende almene forudsætninger for erkendelse og handlen,
- at eleverne udvikler evnen til at formulere, analysere og forholde sig til filosofiske spørgsmål, og
- at eleverne får forståelse af, hvorledes filosofiske opfattelser er involverede i human-, samfunds- og naturvidenskabelige fag samt i politiske grundopfattelser.

Undervisningen skal bygge på følgende discipliner:

- Teoretisk filosofi (herunder især metafysik, erkendelsesteori, videnskabsteori og logik).
- Praktisk filosofi (herunder især etik, politisk filosofi og livsfilosofi).

Den skal lægges således tilrette, at problemstillinger og metoder fra begge hoveddiscipliner inddrages i behandlingen af i alt fire emner, hvoraf de tre skal vælges, således at følgende tre emnekredse alle bliver repræsenteret, nemlig:

1. mennesket og dets symboler
2. samfundet og historien
3. naturen og teknikken

Det fjerde emne kan vælges frit. Det kan fx være et filosofisk emne i direkte tilknytning til et eller flere af gymnasiets andre fag eller et filosofisk emne, som indgår i den aktuelle kulturdebat eller er af betydning for elevernes selvforståelse.

Undervisningen skal baseres på primære filosofiske original-tekster suppleret med sekundære, formidlende fremstillinger. Mindst ét emne skal behandles såvel historisk som systematisk ud fra en større samlet helhed af primærtekster.

Der skal afholdes en mundtlig prøve med forberedelsestid, hvortil der opgives 100-

150 sider primærtekst, svarende til 2/3 af det læste stof og fordelt på mindst 3 af de 4 emner, undervisningen har omfattet. Læreren udvælger eksamensspørgsmål, således at hele pensum er dækket. Eksaminationen skal finde sted på grundlag af en læst tekst evt. suppleret med andet materiale. Ved eksaminen skal eksaminanden vise evne til at fremdrage væsentlige sider af emnet og kunne deltage i en uddybende drøftelse.

I tilknytning til bekendtgørelsen er der udarbejdet en 15 sider lang undervisningsvejledning, suppleret med seks eksempler på emner, som kan tages op.²⁷ Undervisningsvejledningen falder i tre dele. Først en kort overvejelse over filosofi som virksomhed i sig selv og som gymnasiefag. Dernæst hoveddelen om gymnasiefagets indhold. Endelig en præcisering af eksamenskrav og -forløb. Bortset fra de forholdsvis få bindinger, som bekendtgørelsen afstikker, har undervisningsvejledningen til formål at oplyse underviserne om de vide og frie rammer, indenfor hvilke undervisningen kan tilrettelægges. Det understreges, at i sidste instans er fagets centrale indhold de filosofiske problemstillinger, der behandles, idet begrebsdannelse, filosofisk systematik og relevant filosofihistorisk stof skal udarbejdes ud fra de behandlede problemstillings perspektiv. Som eksempler på forfattere til primærtekster nævnes både klassiske og moderne tænkere som Platon, Descartes, Kierkegaard, Nietzsche, Sartre og Popper. Men undervisningsvejledningen fastholder ikke en eksklusiv opfattelse af primærtekster. Enhver tekst, der sætter sig for at behandle og løse en filosofisk problemstilling, vil kunne inddrages som primærtekst. De emner, som skal eksemplificere de fire påbudte emnekredse, skal fastlægges af underviseren og eleverne i fællesskab. Blandt mulige emner nævnes det supplerende (uofficielle) eksempel materiale temaer som »Menneskets natur og bestemmelse«, »Nogle grundpositioner i etikens historie«, »Filosofi og kvinder«, »Om begrundelser for social ulighed« og »Determinisme, indeterminisme og fri vilje«, idet det understreges, at mange andre er tænkelige. Det er fastlagt, at undervisningskompetence i faget filosofi kun vil blive givet til to grupper af kandidater: filosoffer (omfattende både bifags-, hovedfags-, og konferens-kandidater) og idéhistorikere (dog kun med hovedfag eller konferens). Andre akademiske kandidater kan evt. komme i betragtning, men da kun på grundlag af individuel dispensation fra de filosofiske institutter ved universiteterne.²⁸ I skrivende stund (sommeren 1990) opfylder ca. 30 gymnasielærere umiddelbart fagkompetencen, mens et tilsvarende antal gymnasielærere i kraft af individuel suppleret af faglige forudsætninger indtil nu har fået tilkendt denne kompetence. Ved skoleårets start august 1990 rummer gymnasieskolen altså ca. 60 undervisere i faget filosofi.

3. De første erfaringer med det nye fag

Ved planlægningen af den nye gymnasiestruktur havde man ingen sikre forestillinger om, hvor stor søgning det nye valgfag ville få. Nogle forskellige forhold lagde dog en dæmper på forventningerne. I forbindelse med indførslen af gymnasiereformen stilledes der dels ikke noget krav om, at de enkelte amter var *forpligtet* til at oprette faget, dels lagde selve strukturen visse bånd på, hvilke kombinationer af fag eleverne kunne/skulle vælge. Dertil kom, at over halvdelen af gymnasirektorerne ved en rundspørge forud for reformens iværksættelse gav udtryk for, at faget ville få det vanskeligt, især på grund af manglen på kvalificerede lærerkræfter. Konsekvensen heraf ville være dels, at eleverne måske slet ikke fik tilbudt faget, dels at det fx for elever, der ønskede at læse samfundsfag, ikke –

selvom faget filosofi blev tilbudt – ville være et muligt valg (– denne sidste regel om begrænsning af mulige fagkombinationer er dog nu ophævet).

Disse forhold måtte selvsagt betegnes som betænkelige. Enkelte pessimister mente da også, at nok var faget blevet indført som valgfag, men virkeligheden ville være, at filosofiundervisning kun ville optræde i begrænset omfang. At faget med andre ord kun var introduceret på prøve og meget vel kan forsvinde igen ved en kommende gymnasial »justering«. Optimisterne henviste modsat til, at faget allerede havde vakt så megen begejstring og engagement, at en sådan udvikling ville blive forhindret.

Det kunne umiddelbart se ud som om, pessimismen ikke var helt ubegrundet. Af en netop opgjort statistik fremgår det, at i skoleåret 89/90 – første gang filosofi kunne udbydes som valgfaget – valgte kun 124 elever fordelt på 10 klasser i hele landet faget, svarende til 0,6% af alle 2. g'er. Den ene af de ting, man frygtede, var altså sket: Faget blev ikke oprettet i alle landets 14 amter, men blev dog udbudt ved godt en 1/4 af alle gymnasier.²⁹ Men ser man på tilmeldingerne for det kommende skoleår 90-91 tegner billedet sig straks ganske anderledes. Ialt 1318 elever, altså mere end 10 gange så mange som året før, har nu tilmeldt sig, jf. *tabel I*.

Tabel I: *Antal og fordeling af gymnasieelever, der i læseåret 90/91 har tilmeldt sig valgfaget filosofi.*

Linie	2.g		3.g		Ialt
	Antal	Procent	Antal	Procent	
Sproglig	179	2,6 %	632	9,5 %	811
Matematisk	110	0,9 %	397	3,9 %	507
Ialt	289		1029		1318

Ud over den meget store øgning i tilmeldingen springer et andet punkt i øjnene: at faget i større grad synes at appellere til den sproglige fremfor den matematiske linies elever, og dermed tilsyneladende mere til piger end til drenge. Denne tendens bekræfter en erfaring fra 89/90-årgangen, hvor dobbelt så mange piger som drenge valgte filosofi. Her fandt man også, at kun 1/6 af filosofieleverne var matematikere, mens tallene for 90/91 viser, at matematikerne nu udgør 2/5 af en årgang filosofielever.

Fra undersøgelsen af 89/90-årgangen ved vi også noget om filosofiundervisningens form og indhold, og elevernes forventninger, oplevelse og holdninger til faget.³⁰ Holdene var, som det fremgår af tallene, små – på mindre end 15 elever. Undervisningens form var præget af tekstlæsning af »primærttekster« – jf. bekendtgørelsens sprogbrug – samtidig med at der blev lagt betydelig vægt på fri diskussion, hvor aktuelt stof fra aviser og TV blev inddraget. I det hele er det undersøgelsens konklusion, at formuleringerne i fagets bekendtgørelse spillede en dominerende rolle ikke blot for undervisningsformen, men også for valg af undervisningsindhold. Spørger man eleverne, hvad de bedst kunne lide at arbejde med af dette indhold, svarer næsten alle: »livsfilosofi, eksistentielle overvejelser,

frihed, personlig stillingtagen, lykke«, altså emner »som berører os i dagligdagen« og »som man kan forbinde med sig selv«. Set i forhold til bekendtgørelsens krav betyder det, at den praktiske filosofis discipliner står langt stærkere i elevernes bevidsthed end den teoretiske filosofis. Dertil kommer en åbenbar interesse for argumentation og argumentationsanalyse, når denne vel at mærke knytter sig til konkrete problemstillinger. Forud for mødet med faget havde de fleste elever luftige eller slet ingen forestillinger om, hvad det kunne rumme; efter mødet med det oplever de, at faget filosofi er væsentlig anderledes end andre fag. Den diskussionsprægede undervisning og emnevalgene gør, at de føler, at faget på det personlige plan berører dem som mennesker i deres grundlæggende overvejelser over dem selv og verden, samtidig med at de på det faglige plan bruger det til at demonstrere kunnen i andre fag. Således sætter eleverne pris på at opøve nogle grundlæggende færdigheder som at læse en grundtekst, at analysere en argumentation, at overskue en debat. Og de fremhæver, at de er glade for at have lært at *tvivle*, at *tænke*, at *være kritisk*, at *argumentere*. Fornemmelsen af filosofien som personligt givende og nærværende betyder samtidigt, at eleverne er næsten ekstremt positivt stemt over for faget. Sammenfattende siger undersøgelsen, at det, de finder mest udfordrende og dejligt ved faget, er, »at de føler ansvar, at de skal tage stilling, at de lærer at magte svære tekster om væsentlige emner, at de selv skal kunne argumentere, at de lærer at være kritiske og at gennemskue andres argumentation«. ³¹ Og dette mener de at kunne bruge i mange situationer: i andre skolefag, til egen læsning, i diskussion med kammerater og forældre, til egne overvejelser.

En så positiv indstilling til det nye fag må virke både stærkt opmuntrende og noget skræmmende på fagets lærere. Vil det virkelig være muligt at leve op til de store forventninger? – Eller må man snarere frygte, at disse elevers holdning blot er udslag af den tilsyneladende store interesse for alt »filosofisk« – den »filosofibølge«, som vi oplever som et modefænomen i disse år? – Kun fremtiden kan give svaret.

Interessant er det imidlertid at konstatere, at det faktisk ser ud til at være lykkedes for de første undervisere i faget at anslå den »ånd« i undervisningen, som ligger bag fagets bekendtgørelse: ikke primært at være et kundskabsfag, men at være et »oplevelses-, erfarings- og færdighedsfag«. ³²

III. Afsluttende bemærkninger

Med (gen)indførslen af faget filosofi i det gymnasiale curriculum har vi set en bemærkelsesværdig »renæssance« i læreplanernes historie. Det normale har nemlig været, at et fag én gang strøget af læreplanen, er det for altid dødt og glemt. ³³ Nu kan det med en vis rimelighed diskuteres, om det faktisk er det »samme« filosofifag, som efter 200 års fravær er genfødt som gymnasialt fag. Mens man i faget tidligere lagde vægt på metafysik og aristotelisk logik, er hovedtemaerne i dag praktisk filosofi og informel logik. Og hvor faget tidligere måtte siges at være »dogmatisk«, er det i dag i bogstavelig forstand »udogmatisk«. Så umiddelbart må det konstateres, at der er tale om et andet fag – hvad der ikke er overraskende, når de 200 år tages i betragtning. Men det er næppe i dette indholdsperspektiv, spørgsmålet om fagets (gen)indførsel skal diskuteres. Set i europæisk sammenhæng er det påfaldende, at man siden 2. Verdenskrig i landene nord for Alperne kan iagttage, at filosofifaget indføres i den gymnasiale undervisning i stadig flere lande, indtil det

som et af de sidste steder også indføres i Danmark. Som en af kræfterne bag denne udvikling kan man opfatte den almindelige europæiske bestræbelse på at skabe større »harmonisk« mellem De europæiske Fællesskabers lande,³⁴ men en sådan opfattelse overser, at overensstemmelsen mellem middelhavslandenes gymnasiale filosofiundervisning og den »nord-alpine« ikke er særlig stor. En større drivkraft er nok forventningerne til fagets muligheder i en tidsalder, der er præget af forvirring og pluralisme. Fagtrængsel og udviklings-tempoet er faktorer, der nødvendiggør, at hvor man tidligere kunne bygge på etablerede opfattelser, der kunne bringe orden i verden og retning i livet, må nutidens mennesker udstyres med individuelle, filosofiske gyroskoper til at vise dem, hvad der er op og ned, frem og tilbage. At en sådan filosofiundervisning samtidig kan tillægges studieforberevende kvaliteter, taler også til dens fordel. Så i en vis forstand kan det hævdes, at faget er det samme: For både før og nu er målet med undervisningen at orientere om verdens indretning og den rette måde at handle i den. Men ser man på, hvorledes en sådan orientering skal ske, må det erkendes, at »slippet« på 200 år ikke alene markerer et spring, men et brud – fra kundskabs- til oplevelses-, erfarings- og færdighedsfag.

Noter:

1. jf. Fey, Eduard (Hg.): *Beiträge zum Philosophie-Unterricht in europäischen Ländern. Eine Integrationsversuch*. Münster: Aschendorff, 1978. S. XI.
2. jf. Nordenbo, Sven Erik: *Filosofi i gymnasiet – en fagdidaktisk undersøgelse*. København: Danmarks Pædagogiske Institut, 1987; samme: *Gymnasialer Philosophieunterricht in Dänemark, Zeitschrift für Didaktik der Philosophie*, 10. Jahrgang, Heft 4, 1988, s. 247-253; og samme: *The Teaching of Philosophy in the Upper Secondary Schools in Western Europe – a Survey*. Copenhagen: The Danish Institute for Educational Research, 1989.
3. Frem til 1814, hvor 7-årig skolegang for alle indførtes med anordningerne for almueskolevæsenet på landet og i købstæderne, den eneste eksisterende offentlige skole i Danmark. Oprettelse af en almueskole var dog allerede begyndt med Christian VI's skoleforordning af 1739 og Frederik IV's rytterskoler i 1720'erne.
4. jf. Jensen, Kristian: *Latinskolenes dannelse*. København: Museum Tusulanum, 1982.
5. Danmarks første universitet *Københavns Universitet* oprettedes efter pavelig tilladelse i en bulle udstedt den 19. juni 1475 og indviendes 1. juni 1479 (jf. Pinborg, Jan (red.): *Universitas Studii Hafnensis*. Stiftelsesdokumenter og Statutter 1479. Hafniae: Københavns Universitet, 1979). Frem til oprettelsen af Århus Universitet i 1928 var det Danmarks eneste universitet.
6. For en nærmere beskrivelse af universiteternes tidligste historie, se Pedersen, Olaf: *Studium Generale*. København: Gyldendal, 1979, især s. 185-207 og 261-263. Københavns Universitets tidligste historie er beskrevet i Norvin, W.: *Københavns Universitet i Middelalderen*. København: Gad, 1929, og Norvin, W.: *Københavns Universitet i Reformationens og Orthodoxiens Tidsalder I*. København: Gyldendal, 1937.
7. Thomsen, Ole B.: *Embedsstudiernes universitet I*. København: Akademisk Forlag, 1975, s. 186 f.
8. jf. Blegvad, Mogens: *Filosofikum I*. Nordenbo, S.E. & Petersen, A.F. (red): *Dansk Filosofi og Psykologi 1926-1976 II*. København: Københavns Universitet, 1977, s. 12 f.
9. Witt-Hansen, Johs.: Nogle orienterende bemærkninger om filosofikum. I: Witt-Hansen, Johs.: *Kompendium til forelæsninger over den antikke filosofis historie I*. København: Munksgaard, 1964, s. 11.
10. Folkeskolen var 7-årig. Efter folkeskolens 5. klasse kunne elever overgå til en 4-årig mellemskole, og derefter enten afslutte med en »mellemskoleeksamen«, fortsætte i den 1-årige realskole og afslutte med »realeksamen«, eller overgå til en af det 3-årige gymnasiums tre linier og afslutte med henholdsvis en *klassisk-sproglig*, *matematisk-sproglig* eller *nysproglig* »studentereksamen«.
11. Dette er den sædvanlige betegnelse for *Bekendtgørelse om undervisningen i gymnasiet* nr. 322 af 16. juni 1971. Den var resultatet af en forudgående, omfattende gymnasiedebat, der er refereret i Hauberg Mortensen, Finn: *Danskfagets didaktik II*, København: Samleren, 1979.
12. jf. *Bekendtgørelse angaaende Undervisningen i Gymnasiet*, Nr. 265 af 4. december 1906, § 1.
13. jf. *Anordning angaaende Undervisningen i Gymnasiet*, Nr. 260 af 1. december 1906.
14. jf. *Bekendtgørelse om undervisning i gymnasiet*, nr. 292 af 6. september 1961, § 3.
15. jf. *Bekendtgørelse om højere forberedelseseksamen og om undervisningen m.v. på kursus til højere forberedelseseksamen*, nr. 48 af 28. februar 1967, § 20, stk. 1, nr. 3.

16. jf. *Bekendtgørelse om højere forberedelseseksamen og om undervisningen m.v. på kursus til højere forberedelseseksamen*, nr. 229 af 24. april 1974, § 28.
17. jf. note 11.
18. Böss, Michael: Religion. I: Den 3. »blå rapport«: *Rapport fra arbejdsgruppen om gymnasiets fremtid*, s. 53. Fremstillingen af religionsfagets udvikling bygger på denne artikel, samt på Böss, Michael: Religion i gymnasiet. *Uddannelse* 9, 1985, s. 538-547.
Kristendomskundskab og religion er meget velbeskrevet i dansk uddannelseshistorie, jf. følgende arbejder: Meidahl, Christian: *Religionsundervisningen og tanker herom fra reformationstiden og indtil år 1937*. (Upubliceret specialeafhandling i Pædagogik, Københavns Universitet, 1974); Warburg, Margit: *Religion i gymnasiet, hf og seminariet I-II*. København: Institut for Religionssociologi, Københavns Universitet 1978; Nørr, Erik: *Det højere skolevæsen og kirken. Faget Religion i sidste halvdel af det 19. århundrede*. København: Akademisk Forlag, 1979; Bugge, K.E.: *Vi har religion*, København: Nyt Nordisk Forlag, 1979; Bugge, K.E. (red.): *Dansk kristendomsundervisning 1900-1975*. København: Nyt Nordisk Forlag, 1979; Stenbæk, Jørgen: Universitetsuddannelsen i kristendomskundskab/religion. En historisk oversigt. *Kirkehistoriske samlinger*, København: Akademisk Forlag, 1980, s. 223-247; Nørr, E. & Hans Jørgen Lundager Jensen (red.): *Religion på Universitetet*. Århus: Aros 1981; Thestrup Pedersen, E.: Kristendomskundskab i Lærerhøjskolens regi: nogle personlige betragtninger. I: Johannessen, S. & Torben Krogh (red.): *Livsoplysning: festskrift til K.E. Bugge i anledning af 60-års fødselsdagen den 4. oktober 1988*. Frederikshavn: Dafolo, 1988, s. 163-169.
19. Böss, Michael: *op.cit.*
20. *Bekendtgørelse om undervisningen m.m. i gymnasiet*, nr. 268, af 25. maj 1984, § 4, Religion.
21. *Bekendtgørelse om fagene m.v. i gymnasiet*, nr. 694, af 4. november 1987, § 24, Religion.
22. [Arbejdsgruppe om gymnasiestruktur]: *Gymnasiestrukturer*. Direktoratet for gymnasieskolerne og højere forberedelseseksamen, København u.å. [1984], 66 sider; [samme]: *Forslag til en gymnasie model*. Direktoratet for gymnasieskolerne og højere forberedelseseksamen, København u.å. [1984], 28 sider; [Arbejdsgruppe om gymnasiets fremtid]: *Rapport*, København 21. sept. 1984, 178 sider.
23. [Arbejdsgruppe]: *De humanistiske fag i gymnasiet*, København u.å. [1985], 98 sider.
24. *ibid.*, s. 3.
25. jf. *Lovbekendtgørelse om gymnasieskoler og studenterkursus*, nr. 715, af 18. november 1987.
26. *Bekendtgørelse om fagene m.v. i gymnasiet*, nr. 694, af 4. november 1987, § 11, Filosofi.
27. *Filosofi: Bekendtgørelse og vejledende retningslinier*. København: Undervisningsministeriet, 1988. Det bør understreges, at de seks temaelever ikke har officiel status, men alene foreligger som dupliseret eksempel materiale.
28. jf. Journal 08-20-00/87, 11. september 1987: »Tillæg til skrivelse vedr. undervisningskompetence af 25. maj 1984«. København: Undervisningsministeriet, Direktoratet for gymnasieskolerne og hf.
29. Kilderne til disse og følgende oplysninger er: Fagkonsulent i Samfundsfag, Peter Kuhlman, og fagkonsulent i Religion, Hanne Josephsen, Gymnasiedirektoratet; Peter Kuhlman: *Valgfagsundersøgelse i gymnasiet. Elevernes valg af fag i gymnasiet i skoleåret 1990/91*. København: Undervisningsministeriet. Direktoratet for gymnasieskolerne og HF, juni 1990; Uffe Steen Pedersen: *Filosofifagets chancer i Gymnasiet og på HF, Filosoffen*, 3. årg., nr. 1, 1989, s. 6-11; Hudtloff, Anna Pia & Henrik Juel: *Filosofi er ikke som andre fag – en målgruppeundersøgelse for LFU*. Rapport udarbejdet ved Kommunikationsuddannelsen, RUC, under vejledning af prof. Arne Thing Mortensen, April 1990, 10 sider.
30. jf. Hudtloff & Juel: *ibid.*
31. *ibid.*, s. 8.
32. jf. Nordenbo (1987): *op.cit.*, s. 99.
33. jf. Dolch, Josef: *Lehrplan des Abendlandes*. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1982.
34. I marts 1989 afholdt den europæiske filosofilærerorganisation en konference ved Bonns Universitet med titlen: *Europäischer Philosophie-Unterricht – Am Beispiel der Antiken Philosophie*, (jf. *Association International des Professeurs de Philosophie*, Bulletin 21, décembre 1989, s. 14-35), hvor et af formålene var at formulere grundlaget for et fælleseuropæisk gymnasialt filosofipensum. Denne artikels forfatter udtrykte i et indlæg sin skepsis over for sådanne bestræbelser.